МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

Виконала: студентка 2 курсу,
групи 8.0533-з-2-дн
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: Психологія
Литвиненко Вікторія Олександрівна
Керівник: Хрустальова М.С., к.політ. н.,
доцент кафедри психології
Рецензент Пучина О.В., к. психол.н.,
керівник студії практичної психології
«Персона»

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа
«____»_____2025 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

_____Литвиненко Вікторії Олександоівні_____

Тема роботи Психологічне забезпечення формування навичок ділового спілкування першокласників
керівник роботи Хрустальова М.С., к.політ. н., доцент кафедри психології
затверджені наказом ЗНУ від «24» 09 2024 року № 1447-с

2. Строк подання студентом роботи грудень2024 січень 2025 р.
3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: здійснити аналіз теоретичних основ формування навичок ділового спілкування у дітей молодшого шкільного віку; висвітлити значення ділового спілкування для розвитку соціальних та комунікативних умінь у першокласників; охарактеризувати основні фактори, що впливають на розвиток навичок ділового спілкування у дітей, зокрема роль навчальних закладів та сім'ї; проаналізувати вплив розвитку емоційного інтелекту на успішність освоєння ділових комунікаційних навичок у молодших школярів; емпірично дослідити рівень сформованості навичок ділового спілкування у першокласників, враховуючи специфіку вікового розвитку та освітні умови сучасної української школи..
5. Перелік графічного матеріалу:1 таблиця.
6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Хрустальова М. С., доцент		
Розділ 1	Хрустальова М. С., доцент		
Розділ 2	Хрустальова М. С., доцент		
Розділ 3	Хрустальова М. С., доцент		
Розділ 4	Хрустальова М. С., доцент		
Висновки	Хрустальова М. С., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	грудень –лютий 2025 р.	Виконано
2	Робота над вступом	грудень –лютий 2025 р	Виконано
3	Робота над першим розділом	грудень –лютий 2025 р	Виконано
4	Робота над другим розділом	грудень –лютий 2025 р	Виконано
5	Робота над третім розділом	грудень –лютий 2025 р	Виконано
6	Написання висновків	лютий 2025 р.	Виконано
7	Передзахист	Лютий 2025р.	Виконано
8	Нормоконтроль	березень2024 р.	Виконано

Студент _____В.О. Литвинренко

Керівник роботи _____ М.С. Хрустальова

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер_____А.О.Неманежина

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 51 сторінок, 1 таблиці, 30 джерел.

Об’єкт дослідження: процес формування комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: психологічні та педагогічні умови формування навичок ділового спілкування у першокласників.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити основи формування ділового спілкування у дітей молодшого шкільного віку та розробити ефективні методи навчання.

Гіпотеза дослідження: застосування інтерактивних методів, зокрема ігрової діяльності та тренувальних вправ, сприяє більш ефективному розвитку ділових комунікативних навичок у першокласників.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури; спостереження за комунікативною діяльністю дітей; анкетування вчителів і батьків; експериментальне навчання з використанням методів розвитку ділового спілкування.

Наукова новизна: дана робота є однією з перших спроб комплексного вивчення процесу формування ділових комунікативних навичок у першокласників в українському освітньому контексті.

Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані в методичних розробках для вчителів початкової школи, шкільних психологів, а також при викладанні дисциплін «Дитяча психологія» та «Педагогічна комунікація» у вищих навчальних закладах.

ДІЛОВЕ СПІЛКУВАННЯ, КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК, ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ, ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ, КОМУНІКАТИВНИЙ РОЗВИТОК.

SUMMARY

Litvunenko V.O. Psychological Support of the Formation of Business Communication Skills of First-Graders.

Master's qualification work: 51 pages, 1 table, 30 sources.

Object of research: the process of forming communication skills in primary school children.

Subject of research: psychological and pedagogical conditions for the formation of business communication skills in first-graders.

Purpose of research: to theoretically substantiate and empirically investigate the foundations of the formation of business communication in primary school children and develop effective teaching methods.

Research hypothesis: the use of interactive methods, in particular game activities and training exercises, contributes to a more effective development of business communication skills in first-graders.

Research methods: theoretical analysis of scientific literature; observation of children's communicative activities; questionnaires of teachers and parents; experimental training using methods for the development of business communication.

Scientific novelty: this work is one of the first attempts at a comprehensive study of the process of forming business communication skills in first-graders in the Ukrainian educational context.

Practical significance: the results of the study can be used in methodological developments for primary school teachers, school psychologists, as well as when teaching the subjects "Child Psychology" and "Pedagogical Communication" in higher educational institutions.

Keywords: business communication, communicative competence, younger school age, interactive methods, game activity, communicative development.

ЗМІСТ

ВСТУП……..7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ У ПЕРШОКЛАСНИКІВ……9
1.1. Поняття та сутність ділового спілкування в молодшому шкільному віці…….9
1.2. Психологічні особливості першокласників, що впливають на формування навичок спілкування……..11
1.3. Чинники та умови ефективного формування ділових комунікативних навичок……...17
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ……21
2.1. Психологічні методи та прийоми формування ділових комунікативних навичок……...21
2.2. Програма психологічного супроводу формування навичок ділового спілкування……....23
2.3 Ігрова діяльність як метод навчання ділового спілкування…….26
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННЮ……...29
3.1 Принципи формування комунікативної компетенції……...29
3.2 Методи навчання діловому спілкуванню у першокласників……...31
3.3 Практичні вправи для навчання дітей діловому спілкуванню……34
РОЗДІЛ 4. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ…….39
4.1. Організація експерименту……..39
4.2. Методика оцінки рівня комунікативних навичок першокласників……...42
4.3. Реалізація експериментальної програми……..44
4.4. Аналіз отриманих результатів……...47
ВИСНОВКИ……...49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..52

ВСТУП

Актуальність теми Сьогодні комунікативні навички є ключовими для успішного особистісного та професійного розвитку. Вони мають значний вплив на соціальну адаптацію, формування міжособистісних зв'язків і подальше навчання. Тому питання розвитку навичок ділового спілкування у дітей молодшого шкільного віку набуває особливої важливості [1; 3]. Розвиток цих навичок у першокласників є критичним у місці етапу навчального процесу, адже в цьому віці діти активно розвивають моделі соціальної поведінки. Спілкування захворювань когнітивного розвитку, формування самооцінки та інтеграції в суспільство. Низький рівень мовленнєвих і комунікаційних здібностей може привести до труднощів у навчанні й соціальній адаптації, а також викликати емоційні бар'єри [2].

Ділове спілкування як елемент соціалізації. Ділове спілкування виступає не лише як спосіб обміну інформацією, але й як суттєва складова соціального розвитку дитини. Навчання діловому спілкуванню дозволяє дітям: Читко структурувати свої думки та виражати їх. Дотримуватися норм мовного етикету. Співпрацювати в команді та координувати свої дії з іншими. Аналізувати ситуацію та вирішувати проблеми. Опанування основами процесу ділового спілкування на початковому етапі навчання є запорукою успішної взаємодії в освітньому і майбутньому професійному житті [4; 5].

Формування комунікативної культури слід починати в ранньому дитинстві і продовжувати в початковій школі. У цей період діти активно засвоюють мовні норми, стилі спілкування і навички ведення діалогу. Шкільне середовищ створює умови для розвитку ділового спілкування через поняття, позакласні активності, інтерактивні ігри та командні проекти [1; 3].

Об’єкт дослідження: процес формування комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: психологічні та педагогічні умови формування навичок ділового спілкування у першокласників.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити основи формування ділового спілкування у дітей молодшого шкільного віку та розробити ефективні методи навчання.

Гіпотеза дослідження: застосування інтерактивних методів, зокрема ігрової діяльності та тренувальних вправ, сприяє більш ефективному розвитку ділових комунікативних навичок у першокласників.

Завдання дослідження:

1. Вивчити основні поняття та структуру ділового спілкування.

2. Оцінити вплив комунікативних навичок на соціальну адаптацію першокласників.

3. Розробити й випробувати педагогічні методики для формування ділового спілкування у молодших школярів.

4. Виявляти основні бар'єри в навчанні діловому спілкуванню й шляхи їх подолання.

5. Дати рекомендації щодо підвищення комунікативної компетентності першокласників.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури; спостереження за комунікативною діяльністю дітей; анкетування вчителів і батьків; експериментальне навчання з використанням методів розвитку ділового спілкування.

Наукова новизна: дана робота є однією з перших спроб комплексного вивчення процесу формування ділових комунікативних навичок у першокласників в українському освітньому контексті.

Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані в методичних розробках для вчителів початкової школи, шкільних психологів, а також при викладанні дисциплін «Дитяча психологія» та «Педагогічна комунікація» у вищих навчальних закладах.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

1.1. Концепція ділового спілкування

Ділове спілкування являє собою процес взаємодії між людьми, метою якого є досягнення специфічних професійних або організаційних завдань. Це може відбуватися як у формальному, так і в неформальному контексті, має чітко окреслену структуру та регулюється соціальними й етичними нормами, що робить його важливим для забезпечення ефективності роботи підприємств, установ та організацій.

Основні характеристики ділового спілкування:

- Цілеспрямованість – фокус на досягненні конкретної мети (наприклад, укладення угоди, вирішення конфлікту чи встановлення партнерства).

- Формальність – підпорядкованість певним правилам і нормам, зокрема корпоративній культурі та етикету.

- Двосторонність – передбачає активну взаємодію між учасниками.

- Регламентованість – часто має визначену структуру, що керується документами або діловими протоколами.

- Змістовність – пов'язане з конкретними професійними аспектами та несе інформаційне навантаження [7].

Ділове спілкування істотно відрізняється від побутового, яке відбувається в неформальних обставинах і базується на особистих стосунках [5].

Таблиця 1.1.

Порівняльна характеристика ділового та побутового спілкування

Характеристики	**Ділове спілкування**	**Побутове спілкування**
Мета	Досягнення професійних цілей	Вираження емоцій, обговорення особистих тем

Продовження таблиці 1.1

Форма	Офіційна, структурована	Вільна ,неформальна
Правила	Регулюється етикетом і законодавством	Лише соціальні норми
Учасники	Колеги, партнери, клієнти	Друзі, родичі, знайомі
Зміст	Конкретні робочі питання	Особисті теми , емоції

У рамках ділового спілкування важливо дотримуватися чітких норм і правил комунікації; бути стриманим, об'єктивним і орієнтованим на досягнення результату.

Структура ділового спілкування

Дане явище складається з трьох основних компонентів: вербального, невербального та соціального.

1. Вербальна структура.

Вербальна комунікація охоплює обмін інформацією за допомогою слів у форматах усного чи письмового мовлення. Основні форми включають:

- Усне мовлення: переговори, презентації, публічні виступи та телефонні розмови.

- Письмове мовлення: листування (електронне чи традиційне), звіти та договори [9].

Ефективність вербальної комунікації залежить від:

- Чіткості формулювання,

- Логічної послідовності викладу думок,

- Адаптації мови відповідно до співрозмовника,

- Уникнення двозначностей і невизначеностей.

2. Невербальна структура.

Невербальна комунікація доповнює й посилює вербальну частину надаючи можливість краще передавати емоції та наміри. Вона містить:

- Міміку (вираз обличчя),

- Жести (рухи рук для підкреслення слів),

- Пози й рухи тіла (відкритість і впевненість),

- Інтонацію і темп мовлення (емоційний забарвленістю),

- Дистанцію між співрозмовниками (що впливає на рівень формальності),

- Контакт очима (символізує довіру й зацікавленість).

3. Соціальна структура.

Соціальний аспект ділового спілкування визначає статуси й ролі учасників у процесі комунікації.

Основні складові:

- Соціальні ролі: керівник, підлеглий або партнер;

- Ієрархія: субординація й корпоративна культура;

- Норми й правила: бізнес-етикет і морально-етичні стандарти.

Соціальний аспект суттєво впливає на стиль та тональність комунікації та безпосередньо позначається на її ефективності.

1.2. Історичний аспект розвитку ділового спілкування

Ділове спілкування розвивалося протягом багатьох століть, адаптуючись до змін у соціальному, економічному та культурному середовищах. Його еволюція охоплює період від античних риторичних теорій до сучасних комунікаційних методик навчання. Далі ми проаналізуємо основні етапи розвитку ділового спілкування в історичній перспективі.[19]

Античні концепції риторики та комунікації:

Античність заклала основи риторики — мистецтва переконливої мови, яке стало базою для формування ділового спілкування. Політики, філософи та оратори розвивали теорії ефективної комунікації, які залишаються актуальними і сьогодні.

Стародавня Греція Аристотель (384–322 рр. до н.е.).

Виділив три ключові способи переконання:

- ethos (етичний аспект і довіра до оратора),

- pathos (емоційний вплив),

- logos (логічна аргументація).

Також окреслив три категорії промов: судові, дорадчі та епідейктичні (урочисті).

Софісти (V ст. до н.е.).

Пропагували риторику як інструмент успіху в політиці й правосудді, акцентуючи увагу на техніках маніпуляції аудиторією.

Демосфен (384–322 рр. до н.е.).

Розробив методи публічного виступу, підкреслюючи важливість підготовки й практики.

Стародавній Рим.Цицерон (106–43 рр. до н.е.).

Вважав, що добрий оратор має поєднувати знання з логікою та емоційним впливом. Він виокремив п’ять основних етапів підготовки промови:

1. inventio (збір матеріалів),

2. dispositio (структурування),

3. elocutio (стиль),

4. memoria (запам’ятовування),

5. actio (виступ).

Квінтіліан (35–100 рр. н.е.).[18]

Запропонував ідеал "доброчесного оратора", акцентуючи на важливості моральних принципів поряд із мовними навичками. Таким чином, античні концепції риторики стали фундаментом стратегічного та ефективного підходу в діловому спілкуванні, який використовують і сьогодні.

Етикет ділового спілкування в різні епохи.

Правила і норми ділового спілкування завжди були підпорядкованими певним умовностям, які змінювалися відповідно до соціально-економічного контексту.

Середньовіччя (V–XV ст.) У часи феодалізму основне ділове спілкування відбувалося між монархами, дворянами та купцями. Значення мали церемонності, повага до соціального статусу та суворий етикет. Торговці користувалися спеціальними знаками довіри й кодексами чесності, такими як Ганзейський союз і гільдії купців.

Ранній Новий час (XV–XVIII ст.) З розвитком міжнародної торгівлі з'явилися дипломатичні протоколи й письмове ділове листування. Італійські купці Відродження започаткували традиції ведення переговорів, прикладом чого є сім'я Медічі. Французький королівський двір встановлював строгі правила придворного етикету, які також вплинули на бізнес-комунікацію.

XIX – початок XX ст. Промислова революція призвела до формування стандартів ділового етикету на корпоративному рівні і розвитку міжнародної торгівлі з британськими й американськими комунікаційними підходами. Першими бізнес-школами стали навчальні заклади для професійної етики і комунікації — прикладом є Гарвардська школа бізнесу заснована у 1908 році [24].

Середина XX – XXI ст. Англосаксонський стиль бізнес-комунікації став популярним через свою орієнтацію на чіткість та ефективність; виникли міжнародні стандарти ділового етикету включаючи корпоративну культуру й дипломатичний протокол. Сучасні тенденції акцентують увагу на толерантності, емоційному інтелекті та гнучкості в комунікаційних процесах.

Сучасні підходи до навчання діловому спілкуванню Сьогоднішнє ділове спілкування базується на синтезі класичних риторичних принципів, психології комунікації і технологічних інновацій:

1. Традиційні методи.

- Класичні курси з риторики.

- Лекції й тренінги щодо невербальної комунікації та ведення переговорів.

2. Інтерактивні технології.

- Бізнес-симуляції: рольові гри для моделювання переговорів.

- Кейсовий метод: аналіз реальних ситуацій.

- Гейміфікація: використання ігрових елементів для вдосконалення навичок взаємодії.

3. Використання цифрових технологій.

- Онлайн курси й вебінари через платформи як Coursera або Udemy.

- Віртуальні платформи для проведення переговорів і навчання комунікаційним навичкам за допомогою VR-технологій чи чат-ботів.

4. Психологічні підходи.

- Емоційний інтелект: управління власними емоціями у процесах спільної роботи.

- НЛП: нейролінгвістичне програмування для покращення здібностей впливати й переконувати інших [24].

5. Культурна адаптація та міжкультурна комунікація.

- Врахування культурних особливостей у міжнародному бізнес-середовищі.

- Методики адаптації до різноманітних моделей бізнес-культури — європейської, азійської чи американської системи взаємодії.

1.3 Компоненти ефективного ділового спілкування

Ділове спілкування — це процес обміну інформацією між людьми в професійному контексті, який має на меті досягнення визначених цілей. Його успішність залежить від різних чинників, серед яких важливими є мовленнєва грамотність, психологічна адаптація під час спілкування та подолання комунікаційних бар'єрів.

1. Мовленнєва грамотність [29].

Мовленнєва грамотність охоплює здатність чітко, логічно і переконливо висловлювати свої думки. Вона є критично важливою у діловому спілкуванні, оскільки впливає на те, як інформація сприймається та передається.

Основні аспекти мовленнєвої грамотності:

- Граматика і орфографія: правильне застосування мовних норм (орфографічних, морфологічних, синтаксичних) без граматичних і стилістичних помилок у письмових матеріалах (листи, звіти, договори), а також коректна вимова і інтонація в усному спілкуванні.

- Лексична точність: використання професійної термінології згідно з контекстом; уникнення канцеляризмів та складних виразів; застосування зрозумілих слів для чіткої передачі змісту.

- Структурованість мовлення: логічна організація тексту або висловлювання; включення вступу, основної частини і висновків у кожному повідомленні; виділення ключових тез для полегшення сприйняття.

- Культура мови: дотримання етикету у спілкуванні (ввічливі слова, привітання, подяки); відповідність стилю мови професійному середовищу; здатність адаптувати стиль комунікації до конкретної ситуації (офіційне листування, переговори тощо).

- Чіткість і виразність: уникнення двозначностей і невизначених формулювань; контроль швидкості мовлення та акцентування на суттєвих моментах; використання пауз та інтонацій для залучення уваги.

2. Психологічна адаптація у спілкуванні.

Психологічна адаптація — це здатність налаштовуватися на особливості співрозмовника, конкретну ситуацію та комунікаційне середовище. Це важливо для зниження напруги в бесіді, запобігання конфліктам і забезпечення продуктивної взаємодії.

Основні компоненти психологічної адаптації:

- Емпатія та емоційний інтелект: уміння розпізнавати емоційний стан співрозмовника й проявляти щирий інтерес до його почуттів; контроль власних емоцій задля запобігання негативним реакціям.

- Гнучкість у спілкуванні: пристосування стилю комунікації до співрозмовника (формальність чи простота); вибір аргументів залежно від аудиторії; можливість змінювати хід розмови відповідно до її розвитку.

- Активне слухання: фокусування на словах співрозмовника замість підготовки власної відповіді; використання невербальних сигналів (кивки головою, міміка, зоровий контакт); перефразування для кращого розуміння.

- Контроль невербального спілкування: управління жестами й мімікою з метою створення позитивного враження; підтримка відкритої пози (без схрещених рук); узгодженість невербальної поведінки зі словами.[26]

- Управління стресом і конфліктами: застосування технік самоконтролю для зменшення напруги; утримання спокою в складних ситуаціях; пошук компромісів та дипломатичне вирішення суперечок.

3. Бар’єри комунікації та способи їх подолання.

Бар’єри комунікації — це перешкоди які заважають або ускладнюють ефективний обмін інформацією між учасниками діалогу.

Основні типи бар'єрів:

-Мовні бар'єри: недостатнє знання мови або надмірна складність термінології; нечіткість формулювання думок чи використання незрозумілій жаргонізми.

Способи подолання:

- Використовуйте просту і зрозумілу мову.

- Адаптуйте повідомлення під різну аудиторію.

- Структуруйте інформацію логічно й чітко.

- Психологічні бар'єри: недовіра до співрозмовника; стереотипи й упередження; вплив емоцій або страху.

Способи подолання:

- Встановіть довірчі відносини через відкритість.

- Уникати упереджених суджень.

- Контролюйте емоції та підтримуйте раціональності в бесід.

- Фізичні бар'єри: відстань між співрозмовниками (наприклад під час онлайн-комунікації); зовнішній шум або технічні несправності. Способи подолання:

- Використовуйте якісне обладнання для зв'язку.

- Обирайте комфортне середовище для переговорів.

- Убирайте сторонні подразники під час бесід.

- Семантичні бар'єри: різноманіття тлумачень термінів чи слів.; використані двозначностей [1].

Способи подолання:

- Прояснюйте значення термінів/слова.

- Наводьте приклади для пояснення складного матеріалу.

1.4. Особливості ділового спілкування у дітей молодшого шкільного віку

Ділове спілкування в молодших класах має свої специфічні риси, оскільки комунікативні навички дітей ще перебувають на стадії формування. У цей період надзвичайно важливо навчити дітей основам спілкування в офіційних ситуаціях, розвивати їхню мовленнєву культуру, уважність під час слухання та здатність чітко висловлювати свої думки.

Основні характеристики ділового спілкування у дітей віком 6-9 років:

- Емоційна виразність – діти активно використовують міміку, жести та інтонацію, що може впливати на формальність їхнього мовлення.

- Обмежений словниковий запас – вони можуть не знати складних термінів або формальних висловлювань, тому важливо працювати над розширенням їхнього лексичного запасу.

- Конкретність висловлювань – молодші школярі зазвичай формулюють свої думки простими реченнями та уникають абстрактних понять.

- Імітація мовлення дорослих – діти часто наслідують стиль мовлення дорослих (учителів і батьків).

- Недостатнє усвідомлення етикету – учні ще не повністю засвоїли правила ділового спілкування, тому їх слід спеціально навчати (наприклад, як коректно звертатися до вчителя або однокласників у формальному контексті).

Розвиток ділової комунікації серед школярів потребує систематичної роботи з використанням ігрових методик, моделювання ситуацій та рольових ігор для формування мовленнєвої компетентності.

Мовленнєвий розвиток дітей 6-7 років.

У цей період мовленнєвий розвиток активно прогресує, оскільки дитина переходить від повсякденного до навчального мовлення.

Основні аспекти мовлення дітей 6-7 років:[28]

- Фонетика – більшість дітей освоїла звуки мови, хоча можуть виникати незначні порушення вимови (шиплячі та свистячі звуки).

- Лексичний запас – діти активно поповнюють словник новими словами й поняттями, але іноді застосовують їх неточно чи невірно в контексті.

- Граматика – поступово вони починають використовувати складнопідрядні речення й зрозуміліше узгоджувати слова за родом, числом та відмінком.

- Зв’язне мовлення – формується здатність складати оповіді, описувати предмети й переказувати тексти.

- Діалогічне мовлення – діти вчаться вести бесіди, відповідати на запитання та ставити питання співрозмовникам.

Для успішного розвитку мовлення необхідно активно залучати читання книг, виконання переказів і використання мовленнєвих ігор; також важливо заохочувати дітей до самостійного висловлювання думок.

Психологічні особливості першокласників.

Першокласники проходять адаптацію до нових умов навчання, що позначається на їхній поведінці, мисленні та емоційному стані.

Основні психологічні риси дітей 6-7 років:

- Емоційна нестабільність – швидка зміна настрою; діти можуть гостро реагувати на успіхи чи невдачі.

- Висока допитливість – прагнення дізнаватися нове й активне ставлення до запитань.

- Низька стійкість уваги – дітям важко зосередитися тривалий час на одному завданні (оптимальна тривалість уваги становить близько 10–15 хвилин).

- Розвиток довільної пам’яті – інформація запам’ятовується через емоційний досвід та гру.

- Соціальна орієнтація – першокласники шукають схвалення від дорослих і прагнуть відповідати очікуванням учителів і батьків.

- Потреба в русі – фізична активність залишається високою; дітям важко сидіти без перерви протягом тривалого часу.

- Розвиток самостійності – учні навчаються виконувати завдання самостійно без допомоги дорослих,, хоча все ще потребують підтримки й підказок.

Для успішної адаптації учнів у школі варто враховувати ці особливості та забезпечити комфортне навчальне середовище.

Формування навичок активного слухання [2].

Активне слухання передбачає здатність уважно сприймати співрозмовника, розуміючи його думки й проявляючи інтерес до бесіда. Для молодших школярів ця навичка є особливо важливою: вона сприяє кращому засвоєнню знань і розвитку комунікативних здібностей.

Основні етапи розвитку навичок активного слухання у дітей:

1. Навчання фокусуванню уваги - дітям потрібно вчитись концентруватись на словах співрозмовника (можна використовувати ігри на уважність або вправи типу «Що змінилося?», повторюючи слова співрозмовника).

2. Формування навичок підтримки контакту - необхідно навчити дітей дивитися на того, хто говорить; кивати головою й використовувати невербальні сигнали взаємодії.

3. Розвиток уміння перефразовувати та уточнювати інформацію, наприклад через гру «Перекажи іншими словами».

4. Культура відповідей - навчити не перебивати співрозмовника; давати чіткі відповіді й ставити уточнюючі питання.

5. Використання рольових ігор, таких як «Учень і вчитель» або «Радіоінтерв'ю», де дитина мусить уважно слухати й реагувати на почуте.

Навички активного слухання суттєво покращують якість спілкування дитини з однолітками, батьками та викладачами водночас сприяючи розвитку її мовлення й соціальних навичок.[10]

РОЗДІЛ 2.
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ У ПЕРШОКЛАСНИКІВ

2.1. Психологічні аспекти формування комунікативних навичок у дітей

Формування ділових комунікативних навичок у першокласників є складним і багатогранним процесом, що залежить від вікових особливостей дітей, їхнього рівня мовленнєвого розвитку, темпераменту, соціального середовища та емоційного інтелекту. На даному етапі необхідно не лише надати дітям базові мовленнєві вміння, але й навчити їх ефективному спілкуванню, дотриманню норм етикету та саморегуляції під час взаємодії.

У молодшому шкільному віці відзначається активний розвиток комунікативних навичок, оскільки діти починають активно взаємодіяти з однолітками та дорослими в новій соціальній обстановці – школі. Спілкування стає більш усвідомленим і націленим на досягнення конкретних цілей; важливість невербальних засобів комунікації (жести, міміка, інтонація) також зростає.

Етапи розвитку мовлення у дошкільному та молодшому шкільному віці:

Розвиток мовлення становить основу формування комунікативних навичок і ділового спілкування. Мовленнєвий розвиток проходить через кілька ключових етапів [10]:

1. До речовий період (від народження до 1 року).

Дитина спілкується переважно за допомогою невербальних засобів: плачу, міміки та жестів. Вона вчиться розрізняти інтонацію дорослих. У другій половині року з’являються гуління й лепет, які є основою для подальшого мовленнєвого розвитку.

2. Раннє мовлення (1– 3 роки).

Дитина активно освоює перші слова та формує короткі фрази. Виникає початкова прагматика мовлення: дитина навчається висловлювати свої бажання словами. До трирічного віку словниковий запас може зрости до 800–1000 слів, а граматична структура починає розвиватися.

3. Розширення мовленнєвого запасу (3–6 років).

Дитина навчається будувати складніші речення та засвоювати основи граматики. Зростає важливість зв'язності мовлення і розвитку як діалогічного, так і монологічного стилю спілкування.

4. Молодший шкільний вік (6–7 років).

Мовлення стає важливим інструментом навчання; комунікація набуває структурованості. Учні вчаться розпізнавати різні стилі спілкування відповідно до ситуації (офіційне чи неформальне), а також формують навички активного слухання та уточнення інформації.

Вплив темпераменту на особливості комунікації.

Темперамент суттєво впливає на стиль спілкування дитини і визначає легкість встановлення контактів з іншими людьми, реакцію на нові ситуації та емоційне вираження почуттів:

- Сангвінік: Активний і товариський; швидко адаптується до нових умов але може бути неуважним до деталей.

- Холерик: Енергійний і імпульсивний; часто виступає ініціатором спілкування проте потребує навчання саморегуляції.

- Флегматик: Спокійний і вдумливий; повільно вступає в контакт і потребує більше часу на адаптацію.

- Меланхолік: Чутливий і сором'язливий; має труднощі у великій кількості соціальних контактів і потребує підтримки для подолання невпевненості.

Зважаючи на ці характеристики темпераменту, важливо адаптувати методи навчання ділового спілкування відповідно до специфічних рис кожної дитини.

Формування емоційного інтелекту.

Емоційний інтелект – це здатність розпізнавати й управляти власними емоціями так само як й емоціями інших людей. Цей аспект є критично важливим для успішної взаємодії у соціальному контексті, оскільки дозволяє дітям уникати конфліктів та налагоджувати конструктивні стосунки.

Основні компоненти емоційного інтелекту включають:

- Самоусвідомлення: Розуміння власних емоцій та усвідомлення їх впливу на поведінку [14].

- Емоційна саморегуляція: Контроль за власними емоційними реакціями через техніки релаксації.

- Емпатія: Здатність відчувати переживання інших людей шляхом читання казок або рольових ігор.

- Соціальні навички: Ефективна взаємодія з ровесниками й дорослими через активне слухання та вирішення конфліктів.

Розвиток емоційного інтелекту у першокласників сприяє їхній успішній соціалізації та формуванню ділових комунікативних навичок, допомагаючи їм стати впевненими у собі особами здатними уникати конфліктів. Отже, розвиток комунікативних здібностей серед першокласників залежить від рівня їхнього мовленнєвого прогресу, характеру темпераменту й сформованого емоційного інтелекту. Створення належних умов для соціальної взаємодії є ключовим завданням як педагогів так і батьків.

2.2 Вплив сім'ї та школи на розвиток навичок спілкування

1. Роль батьків у навчанні дітей спілкуванню.

Сім'я є ключовим соціальним середовищем, в якому відбувається первинний розвиток дитини, зокрема формування комунікативних навичок. Важливість участі батьків у цьому процесі не можна перебільшити, адже через взаємодію з ними дитина розвиває не лише мовні здібності, але й емоційно-соціальні компетенції.

Основні аспекти впливу сім'ї:

- Мовленнєве середовище: Багатше мовленнєве середовище в родині сприяє кращому розвитку мовних і комунікаційних навичок у дитини. Використання різноманітних висловлювань, читання книг та обговорення подій стимулює мовленнєву активність.

- Комунікативні стратегії батьків: Активне слухання допомагає дітям відчувати підтримку та заохочує їх висловлювати власні думки, що формує впевненість у своїй здатності до спілкування [23].

- Підтримка і заохочення: Заохочення ініціативи дитини в спілкуванні створює атмосферу впевненості, що позитивно позначається на розвитку її комунікативних навичок.

- Моделювання комунікації: Батьки стають прикладом для наслідування. Спостерігаючи за їхньою поведінкою в конфліктах і міжособистісних взаємодіях, діти вчаться ефективним способам спілкування, емпатії та співпраці.

- Емоційна безпека: Створення підтримуючої атмосфери дозволяє дітям відкрито висловлювати свої почуття. Батьки повинні бути опорою під час стресових ситуацій, що допомагає дітям долати труднощі у спілкуванні.

2. Педагогічні умови для розвитку комунікації в школі

Школа виступає важливою платформою для поглиблення комунікативних навичок дитини. Педагогічне середовище та навчальні методи мають значний вплив на цей процес. Учителі повинні створювати умови для розвитку усного й письмового спілкування.

Ключові педагогічні умови:

- Активні навчальні методи: Залучення учнів до групових обговорень, дискусій і рольових ігор є важливим для покращення їхніх комунікаційних здібностей. Це дає можливість дітям висловлювати думки і поважати позиції інших.

- Міжпредметна інтеграція: Поєднання різних навчальних дисциплін сприяє формуванню цілісного світогляду учнів і покращує їх здатність до

міждисциплінарного спілкування — критично важливого аспекту соціальних навичок.

- Інтерактивні технології: Використання сучасних технологій (вебінари, онлайн-платформи) розширює можливості учнів для обміну думками та реалізації колективних проектів.

- Позитивна атмосфера в класі: Створення атмосфери довіри й взаємоповаги допомагає кожному учневі комфортно виражати свої думки та заохочує співпрацю і підтримку між однокласниками.

- Індивідуальний підхід: Врахування особливостей стилю спілкування кожного учня дозволяє педагогам краще підтримувати тих, хто має труднощі або демонструє високий потенціал у комунікації.

3. Комунікативна компетентність учителя.

Комунікативна компетентність викладача є одним із найважливіших чинників успішності навчального процесу, оскільки вона визначає ефективність передачі знань та організації освітнього середовища. Високий рівень цієї компетентності дозволяє учителю не лише вести діалог з учнями, але також формувати навички продуктивної взаємодії [25].

Основні аспекти комунікативної компетентності:

- Вміння слухати і відповідати: Учитель має активно слухати своїх вихованців і адекватно реагувати на їх потреби; відкритість до різних точок зору сприяє довірчим відносинам.

- Емпатія й підтримка: Емоційна підтримка особливо важлива у складних ситуаціях; здатність зрозуміти переживання учнів будує атмосферу співпраці та взаємоповаги.

- Уміння пояснювати матеріал: Чітке викладання навчального матеріалу відповідно до рівня розуміння учнів є необхідною умовою успіху освітнього процесу; це включає адаптацію змісту й забезпечення зворотного зв'язку.

- Конфліктологічні навички: Уміле вирішення конфліктів між дітьми й контроль емоційної атмосфери в класній кімнаті — важлива частина роботи педагога з різними соціально-культурними групами дітей. - Організація

групової діяльності: Викладач має бути здатним планувати групові завдання й освітні ігри, які стимулюють активну участь учениць у співпраці; це зміцнює командну роботу та вдосконалює навички взаємодії.

Учитель із високими комунікативними здібностями може створити таке навчальне середовище, де кожен учень матиме змогу реалізувати свій потенціал як у сфері знань так і в основах соціальної взаємодії.

2.3. Ігрова діяльність як метод навчання ділового спілкування

Ігрова діяльність є одним з найбільш ефективних способів навчання діловому спілкуванню, оскільки вона об'єднує теоретичні знання з практичним застосуванням у середовищі, яке максимально наближене до реального бізнесу. Гра дозволяє створювати різноманітні сценарії ділового спілкування, сприяючи розвитку таких навичок, як аргументація, переконання, ведення переговорів і управління конфліктами [25].

Види ігор для розвитку комунікативних навичок.

1. Рольові ігри.

Цей вид ігор є найпопулярнішим та дає можливість учасникам освоїти певні комунікаційні моделі через виконання ролей у змодельованих ситуаціях.

Приклади: - Переговори з клієнтом — один учасник виступає в ролі продавця, інший — покупця; завдання полягає в досягненні взаємовигідної угоди.

- Прийом на роботу — один студент грає роль роботодавця, а інший — кандидата.

2. Ділові ігри.

Ці ігри мають чітко визначені правила та відтворюють реальні бізнес-процеси, що допомагає навчитись аналізувати ситуації, приймати рішення та працювати в команді:

Приклад: - Бізнес-симуляція — учасники управляють вигаданою компанією та ухвалюють стратегічні рішення [12].

- Антикризове управління — команди вирішують складну ситуацію (наприклад, конфлікт у колективі).

3. Комунікативні тренінги.

Тренінги сфокусовані на вдосконаленні активного слухання, аргументації та емоційного інтелекту.

Приклади: - Дебати — учасники захищають свої точки зору й намагаються переконати опонентів.- "Продай ідею" — кожен презентує свою бізнес-ідею для залучення інвесторів.

4. Ігри на розвиток невербального спілкування.

Оскільки значна частина комунікації відбувається без слів, важливо навчитися розуміти мову тіла та жести.

Приклади: - "Зрозумій без слів" — один учасник демонструє емоційний стан без слів, тоді як інші його розпізнають.- "Інтонаційний діалог" — учасники вимовляють нейтральні фрази з різною інтонацією.

5. Командні ігри.

Такі ігри підвищують співпрацю та взаєморозуміння між членами команди.

Приклади: - "Будівництво мосту" — командам даються обмежені ресурси для створення конструкції.- "Пошук скарбів" — командне завдання включає розв'язання логічних загадок.

Використання інтерактивних технологій.

Сучасні технології значно підвищують ефективність навчального процесу через гру, забезпечуючи більш реалістичне середовище для тренувань і можливості моделювати складні ситуації.

1.Відео-симуляції.

Спеціалізоване програмне забезпечення дозволяє відтворювати бізнес-ситуації й аналізувати реакцію користувача.

2. Віртуальна реальність (VR).

Ця технологія допомагає створити складні комунікаційні ситуації в інтерактивному форматі.

3. Онлайн-ігри та симулятори.

Використовуються для дистанційного навчання.

Практичні завдання та вправи.

1. Вправа "Дзеркало".

Мета: покращення невербальної комунікації; суть: один учасник виконує жести, другий їх повторює.

2. Вправа "Три аргументи".

Мета: розвиток навичок аргументації; суть: кожен захищає тезу трьома аргументами.

3. Вправа "Переконання за 60 секунд".

Мета: швидкий вплив на співрозмовника; суть: протягом хвилини потрібно переконати опонента в певній думці.

4. Вправа "Активне слухання".

Мета: розвиток емпатії; суть: один учасник розповідає історію, а інший має її точно переказати разом із емоціями.

5. Вправа "Анти-клієнт".

Мета: робота зі складними клієнтами; суть: один грає незадоволеного клієнта, другий—менеджера для вирішення конфлікту [22].

РОЗДІЛ 3.
МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННЮ

3.1. Принципи формування комунікативної компетенції

Розвиток комунікативної компетенції у діловій сфері є ключовим елементом професійної підготовки спеціалістів. Для успішного освоєння навичок ділового спілкування важливо дотримуватись певних дидактичних принципів. Серед них виділяються такі основні: активне навчання, індивідуалізація навчального процесу та поетапність у викладанні.

Принцип активного навчання.

Цей принцип акцентує увагу на застосуванні методів, які залучають студентів до активної комунікаційної взаємодії, заохочуючи їх до самостійного аналізу і практичного використання знань. Ключові моменти реалізації цього принципу включають:

- Моделювання реальних ситуацій – студенти працюють над відтворенням справжніх бізнес-переговорів, зустрічей і презентацій, що сприяє кращому засвоєнню навичок.

- Інтерактивні методи – застосування групових дискусій, рольових ігор, кейс-методу та дебатів для активізації участі студентів у навчальному процесі.

- Проектна діяльність – виконання навчальних проектів, що вимагають практичного використання навичок ділового спілкування.

- Зворотний зв’язок – оцінка ефективності спілкування через обговорення результатів, аналіз помилок та рекомендації щодо покращення.

Принцип індивідуального підходу.

Цей принцип ґрунтується на врахуванні особистих характеристик кожного студента та адаптації навчального процесу відповідно до їхнього рівня підготовки, потреб і стилю навчання.

Основні аспекти включають:

- Оцінка рівня комунікативної компетенції – виявлення сильних і слабких сторін кожного учасника.

- Персоналізовані завдання – розробка індивідуальних завдань з огляду на здібності та рівень підготовки.

- Диференційований підхід – використання завдань різного рівня складності для забезпечення комфортного темпу навчання для кожного студента.

- Наставництво та консультації – підтримка викладача в розвитку особистісних комунікативних навичок учнів.

- Гнучкість у виборі методів навчання – адаптація педагогічних прийомів залежно від індивідуальних потреб (аудіовізуальні матеріали, інтерактивні симуляції тощо).[22]

Принцип поетапного навчання.

Цей принцип передбачає поступове ускладнення матеріалу й нарощування комунікативної компетенції через логічну послідовність етапів викладання. Основні етапи включають:

- Ознайомчий етап – вивчення базових теоретичних аспектів ділового спілкування, аналіз прикладів успішної практики й розгляд типових помилок.

- Практичний етап – виконання вправ на тренування мовленнєвих навичок та моделювання реальних бізнес-ситуацій.

- Контрольно-корекційний етап – аналіз отриманих результатів, проведення самоперевірки і взаємоперевірки для коригування недоліків.

- Автономний етап – самостійне застосування набутого досвіду в умовах реального ділового спілкування з подальшим професійним вдосконаленням.

Застосування зазначених принципів у процесі навчання сприяє ефективному формуванню комунікативних навичок та розвитку професійної майстерності у сфері ділового спілкування.

3.2 Методи навчання діловому спілкуванню у першокласників

1. Діалогічне мовлення та інтерактивне навчання.

Сутність методу. Діалогічне навчання заохочує активну взаємодію між учителем і учнями, а також серед самих учнів під час навчального процесу. На відміну від традиційного монологічного викладу, цей метод перетворює учнів на співавторів освітнього процесу. У такій моделі роль вчителя полягає у фасилітації, що включає в себе організацію обговорення та стимулювання учнів до вираження своїх думок, формування запитань і спільного пошуку відповідей. Теоретичні засади цього методу базуються на соціокультурних концепціях Л. Виготського, які стверджують, що розвиток дітей є соціально зумовленим: вони набувають знань через взаємодію з дорослими та ровесниками. Через діалог учні не лише здобувають знання, але й розвивають критичне мислення та навички формулювання власних думок.

Важливість для першокласників. Інтерактивне навчання, яке спирається на діалогові форми, є особливо важливим у першому класі, оскільки діти в цей період освоюють основи мовленнєвих та соціальних навичок. Завдяки дружнім бесідам у класі створюється безпечна атмосфера, де учні можуть відкрито висловлюватися та ділитися своїми думками, що сприяє розвитку впевненості у спілкуванні. Дослідження свідчать про те, що участь дітей у діалозі значно поліпшує їх мовленнєві здібності. Зокрема, методика діалогового читання (спільне читання з подальшим обговоренням) може істотно пришвидшити мовленнєвий прогрес: завдяки такому інтерактивному формату діти можуть "перепригнути" кілька місяців уперед всього за кілька тижнів активної практики. Таким чином, навіть на ранньому етапі життя застосування діалогічних методів забезпечує помітний прогрес у розвитку усного мовлення, словникового запасу і розуміння мови.

Приклади застосування.

У початковій школі реалізувати діалогічне навчання можна через бесіди після прочитання казки або обговорення ситуацій із життя дітей; також

ефективні інтерактивні вправи на кшталт Think-Pair-Share (подумай – об'єднайся в пару – поділися). Наприклад, після прочитання казки вчитель може поставити запитання про мотиви персонажів: це стимулює дітей до міркування й висловлення власних поглядів. Такий підхід допомагає вдосконалити навички аргументації та уважного слухання.

2. Використання казкотерапії.

Сутність методу. Казкотерапія є інноваційним методом педагогічного впливу, який використовує силу казки як інструмент для розвитку особистості дитини та її творчих здібностей через інтеграцію в навколишній світ. Завдяки вигаданим сюжетам і персонажам дітям легше усвідомлювати свої почуття й конфлікти та опановувати моделі поведінки. Основною метою казкотерапії є досягнення внутрішньої гармонії дитини шляхом розвитку адаптивних навичок і способів взаємодії.

Важливість для розвитку спілкування. Незважаючи на те що казкотерапія в першу чергу пов'язана з емоційним вихованням, вона також суттєво підтримує розвиток ділового спілкування.

По-перше, казки формують морально-етичну основу комунікації: аналізуючи вчинки героїв казок, діти засвоюють такі цінності як чесність і співпраця — основи етичного бізнес-спілкування.

По-друге, казкотерапія сприяє розвитку емоційного інтелекту — уміння розуміти як власні емоції так і почуття інших.

3. Розвиток комунікативних навичок через групову роботу [6].

Сутність методу.

Групова робота являє собою організацію навчальної діяльності таким чином, щоб учні виконували завдання в малих групах через спілкування й співпрацю один з одним. Для першокласників така форма роботи зазвичай має характер гри або простого проекту відповідно до їх вікових особливостей; базова концепція полягає у тому, що комунікація — це не просто обмін інформацією але й спільна конструкція знань. Приклади застосування. У першому класі групову роботу варто впроваджувати

поступово з простих форматів діяльності: наприклад парами — де учитель пропонує дітям обговорити певне питання (якщо показано на картинці або як вирішити просте завдання), що привчає їх висловлювати свою думку по черзі та прислухатися до партнера; наступний етап — маленькі групи по три-чотири учні зі складними завданнями: наприклад разом скласти пазл чи створити історію за набором картинок або поставити коротеньку сценку.

Отже, з ефективність методів полягає в тому, що:

Ігрові технології. застосування ігор в освітньому процесі істотно підвищує зацікавленість і залученість учнів, адже ігрові ситуації створюють позитивний емоційний фон, спонукають до активної взаємодії й полегшують засвоєння навіть складних понять. За допомогою ігор учні розвивають креативність, увагу, пам’ять і збагачують комунікативні навички.

Проєктна діяльність і групова робота. спільна підготовка й реалізація проєктів формує у дітей відповідальність за результат і розвиває вміння ефективно спілкуватися з однолітками, розподіляти обов’язки, аналізувати власні дії та роботу інших. Проєктний підхід стимулює пошук нових знань, зміцнює дослідницькі навички та розширює світогляд школярів.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Використання інтерактивних дошок, презентацій, віртуальних турів, онлайн-платформ сприяє урізноманітненню навчального процесу та враховує різні стилі навчання (візуальний, аудіальний, кінестетичний). Крім того, застосування ІКТ готує учнів до викликів сучасного цифрового середовища, у якому важливо вміти аналізувати та критично оцінювати інформацію.

Диференційований підхід. Поділ завдань за ступенем складності, використання адаптивних навчальних програм і матеріалів дозволяють кожній дитині опановувати навчальний матеріал у власному темпі та на відповідному рівні складності. Такий підхід забезпечує підвищення успішності й збереження мотивації, оскільки учні уникають відчуття перевантаження чи занижених вимог.

Загалом поєднання традиційних та інноваційних методик створює максимально сприятливі умови для всебічного розвитку учнів: підвищення їхнього інтересу до навчання, формування важливих навичок саморегуляції, комунікації і командної роботи. Це відображається як у академічних досягненнях, так і в особистісному зростанні дітей.

3.3. Практичні вправи для навчання дітей діловому спілкуванню

Практичні вправи є важливим елементом у навчанні діловому спілкуванню дітей, оскільки вони сприяють розвитку різних аспектів комунікативних навичок. Вправи можуть бути направлені на покращення слухання, розвиток умінь вести дискусії, а також на вдосконалення навичок ведення рольових і ситуаційних ігор. Ці методи не лише покращують комунікацію, а й сприяють емоційному і соціальному розвитку дітей.

Вправи на розвиток слухання.

Розвиток слухання є основою ефективного спілкування, адже для успішної взаємодії важливо не лише вміти висловлювати свої думки, а й уважно слухати співрозмовника. Слухання є ключовим компонентом для розвитку взаєморозуміння та створення довірчих відносин, а також для здатності розуміти контекст і емоції партнера.

«Ехо» [27].

Мета: Розвивати уважність і здатність сприймати тональність, інтонацію та зміст сказаного.

Інструкція: Вчитель або один з учнів вимовляє фразу чи короткий текст, а інші діти повинні повторити його, намагаючись зберегти інтонацію, темп і емоційне забарвлення. Наприклад, вчитель може сказати: "Сьогодні ми вивчаємо цікаву тему", а учні повинні повторити це з такою ж емоційною інтонацією, якою було сказано. Це вправа розвиває не тільки слухову увагу, але й здатність правильно інтерпретувати емоційне забарвлення мови.

«Слухаємо уважно».

Мета: Покращити здатність до активного слухання і фокусування на основних ідеях під час спілкування.

Інструкція: Вчитель розповідає короткий розповідний текст або історію, після чого задає кілька запитань щодо змісту. Наприклад: "Що сталося з головним героєм? Яка проблема була у його родині?" Це допомагає дітям вчитися концентруватися на важливих аспектах розмови і засвоювати інформацію через слухання.

«Слухай і відповідай».

Мета: Поглибити навички слухання і відповідного реагування.

Інструкція: Вчитель задає серію питань, на які учні повинні відповісти після того, як уважно вислухають відповідь іншого учня. Це може бути як інтерв'ю, так і прості питання на кшталт "Що ти робив сьогодні вдома?" або "Що ти любиш більше всього на світі?" Це сприяє розвитку здатності слухати та знаходити взаємозв'язки в інформації, що передається.

Дискусійні вправи.

Дискусії є важливою частиною ділового спілкування, оскільки вони навчають дітей формулювати свої думки, вести конструктивний діалог, знаходити компроміси і слухати точку зору іншої особи. Ці вправи розвивають критичне мислення, аргументацію та навички переконання, що є важливими для будь-якої форми ділового спілкування.

«Обґрунтуй свою думку».

Мета: Розвивати вміння чітко і логічно викладати свої думки, обґрунтовувати свою позицію.

Інструкція: Вчитель дає учням тему для обговорення, наприклад: "Чому важливо допомагати іншим?" або "Чи потрібно давати гроші на вулиці?" Кожен учень має висловити свою точку зору на це питання і обґрунтувати її. Важливо, щоб діти не просто висловлювали думку, а й підкріплювали її прикладами, аргументами або досвідом.

«Так чи ні?».

Мета: Вчити дітей формулювати аргументи та контраргументи, розвивати здатність до аргументації.

Інструкція: Вчитель задає учням дискусійну тему, наприклад: "Чи повинні діти носити шкільну форму?" або "Чи потрібно обмежувати час використання гаджетів?" Учні повинні або погодитися з твердженням, або заперечити його, надаючи відповідні аргументи на підтримку своєї точки зору. Важливо, щоб учні поважали думки інших і не намагалися нав'язувати свою позицію силою.

«Тема без обговорень».

Мета: Розвивати вміння слухати, дискутувати та висловлювати обґрунтовані думки.

Інструкція: Вчитель пропонує тему для обговорення, а учні по черзі висловлюються на цю тему. Після цього учні отримують завдання зробити короткий підсумок кожної виступленої думки і висловити своє власне ставлення. Це дає змогу не тільки виразити свою думку, але й уважно слухати думки інших, виділяти основні моменти та будувати аргументовану відповід

Рольові та ситуаційні ігри.

Рольові та ситуаційні ігри є важливим інструментом навчання діловому спілкуванню, оскільки вони дають дітям змогу потренуватися в реальних життєвих ситуаціях, де потрібно приймати рішення, вести переговори, вирішувати конфлікти та знаходити компроміси. Такі ігри не лише допомагають розвитку практичних навичок спілкування, а й стимулюють творче мислення, уяву та здатність адаптуватися до різних соціальних ситуацій.

«Переговори».

Мета: Розвивати вміння вести ділові переговори, домовлятися і знаходити компроміси [21].

Інструкція: У класі створюється ситуація переговорів. Наприклад, учні мають домовитися про умови співпраці між двома вигаданими компаніями.

Вони обирають ролі (менеджер, співробітник, клієнт) і повинні обговорити умови контракту, вислухати один одного і досягти угоди. Під час гри діти вчаться вести конструктивний діалог, обговорювати умови, знаходити компроміси і враховувати інтереси партнера.

«Вирішення конфлікту».

Мета: Навчити дітей вирішувати конфліктні ситуації мирним шляхом.

Інструкція: Діти беруть участь у грі, в ході якої вони повинні вирішити конфлікт між двома сторонами. Наприклад, одна дитина буде представляти сторону, яка не хоче ділитися іграшкою, а інша — сторону, що хоче зіграти. Діти повинні висловити свою позицію, а потім знайти компромісне рішення, щоб задовольнити обидві сторони. Це допомагає дітям навчитися працювати над вирішенням проблем у групі та приймати зважені рішення в ситуаціях суперечок.

«Маленький бізнес».

Мета: Розвивати навички співпраці та ведення переговорів у групі.

Інструкція: У класі організовується гра, де діти розігрують ситуацію відкриття власного бізнесу, в процесі якого вони повинні обрати напрямок діяльності, розподілити ролі, прийняти рішення щодо бюджету, реклами і товарів. Діти повинні домовитися між собою, як краще побудувати роботу в команді, щоб досягти успіху. Це не тільки вчить планувати, а й допомагає зрозуміти, як важливо бути лояльними, відповідальними та слухати інших.

Практичні рекомендації для педагогів та батьків

Педагогам:

Використовувати різні методи навчання. Поєднання ігрових, проєктних та інформаційно-комунікаційних технологій на уроках допомагає зацікавити кожну дитину й забезпечити ефективне опрацювання матеріалу.

Проводити регулярну діагностику знань та інтересів. Систематичний моніторинг успішності дозволяє вчасно виявити труднощі та скоригувати навчальний процес, обираючи найкращі способи подання та закріплення інформації [20].

Забезпечувати групову взаємодію. Створення малих робочих груп із різним рівнем підготовки учнів дає змогу реалізовувати принцип взаємонавчання, коли сильніші учні можуть допомогти слабшим, а всі разом удосконалюють комунікативні навички.

Сприяти розвитку рефлексії. Постійне обговорення результатів спільної роботи й індивідуальних досягнень, аналіз помилок та успіхів допомагають дітям краще усвідомити власний прогрес і підсилюють мотивацію до навчання.

Заохочувати ініціативу учнів. Надання можливості самостійно обирати тему проекту або форму представлення результатів сприяє формуванню відповідальності й творчого підходу до вирішення навчальних завдань.

Батькам:

Підтримувати зацікавлення дитини навчанням. Регулярно запитувати про її день у школі, пропонувати спільні творчі або дослідницькі види діяльності, читати книги та дивитися пізнавальні передачі разом.

Формувати позитивні установки щодо освіти. Пояснювати дитині практичне значення знань і навичок, мотивувати її ставити запитання та шукати відповіді, цінувати допитливість і самостійність.

Стежити за емоційним станом. Уважне ставлення до проявів стресу чи втоми допомагає вчасно реагувати й налагоджувати контакт із учителем, аби спільно вирішувати можливі труднощі в навчанні.

Спонукати до самостійності та активності. Заохочувати дитину ухвалювати власні рішення, допомагати в побудові планів або розподілі часу на навчання й відпочинок, адекватно оцінювати власні досягнення.

Рекомендації, спрямовані на всебічну співпрацю вчителів, батьків і самих дітей, створюють міцний фундамент для успішної соціалізації та подальшого навчального прогресу учнів, розвиваючи в них упевненість у собі та бажання постійно вдосконалюватись [17].

РОЗДІЛ 4.
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

4.1. Організація експерименту

Опис дослідження.

Експериментальне дослідження є науковим методом, в якому реалізується спеціально організований контрольований експеримент з метою аналізу конкретних явищ чи процесів, а також встановлення причинно-наслідкових зв'язків між змінними. Це є важливим етапом у наукових дослідженнях, що дозволяє точно оцінити вплив різних факторів на об'єкти вивчення.

Основні характеристики експерименту:

- Тип дослідження: вибір між експериментальним і контрольованим, лабораторним або польовим експериментом залежить від умов та цілей дослідження.

- Гіпотеза: на початковому етапі формулюється гіпотеза, яку планують перевірити за допомогою експериментальних методів.

- Змінні: визначаються незалежні та залежні змінні; незалежна змінна — це фактор, що модифікується в ході експерименту, тоді як залежна — результат, що вимірюється залежно від змін у незалежній.

- Контроль: для забезпечення точності необхідно створити контрольну групу або умови, при яких незалежні змінні залишаються незмінними.

Вибірка та методи збору даних.

Вибірка:

Вибірка лежить в основі будь-якого експериментального дослідження й визначає учасників або об'єкти для участі в дослідженні. Вона повинна бути репрезентативною, тобто адекватно відображати властивості загальної популяції для можливості узагальнення результатів.

Типи вибірок:

- Стаціонарна вибірка: учасники обираються для одного або декількох вимірювань.

- Рандомізована вибірка: учасники випадковим чином добираються з популяції.

- Цілеспрямована вибірка: учасники відбираються за специфічними характеристиками, важливими для дослідження.

Розмір вибірки: Цей параметр критично важливий; занадто мала вибірка може призвести до неточних результатів, тоді як надмірна — до труднощів у їх обробці й аналізі. Розмір зазвичай розраховується за статистичними методами для досягнення необхідної статистичної потужності.

Методи збору даних.

Збір даних є ключовим компонентом достовірності результатів дослідження. Для цього використовуються різноманітні методи залежно від природи досліджуваних явищ:

- Спостереження: Оцінювання поведінки або стану об'єктів без втручання.

- Анкети та опитування: Застосовуються для збору кількісних і якісних даних від учасників.

- Тести та вимірювання: Використовуються для оцінки фізичних чи психологічних параметрів.

- Інтерв’ю: Дозволяють глибше зрозуміти інтерпретацію учасниками явищ і їх мотивацію.

- Експериментальні маніпуляції: Наприклад, зміни параметрів середовища задля визначення впливу на результати.

Методи збору даних мають бути стандартизованими для забезпечення їхньої точності та повторюваності.

Планування етапів дослідження.

Етапи планування експериментального дослідження є суттєвою частиною його організації: вони дозволяють раціонально розподілити ресурси та встановити часові межі виконання різних завдань. Порядок проведення має кілька ключових етапів:[16]

1. Підготовчий етап:

- Формулювання проблеми: Чітке визначення мети й задач дослідження.

- Огляд літератури: Аналіз існуючих джерел для підтвердження наукової обґрунтованості гіпотези.

- Розробка гіпотези: Формулювання припущень для перевірки.

- Розробка методик збору й аналізу даних: Визначення способів вимірювання і оцінки результатів.

- Підготовка ресурсів: Забезпеченість необхідним обладнанням і матеріалами.

2. Основний етап:

- Проведення експерименту: Реалізація запланованих маніпуляцій із незалежними змінними й реєстрація отриманих результатів.

- Моніторинг: Постійне спостереження за процесом з метою виявлення можливих помилок і корекції ходу роботи.

- Збір даних: Виконання вимірювань і фіксація всіх потрібних результатів за допомогою підготовлених інструментів і методик.

- Аналіз даних: Перевірка інформації на наявність помилок і статистична обробка для виділення значущих показників.

- Інтерпретація результатів: Порівняння отриманого з вихідною гіпотезою та встановлення зв’язків між змінними.

- Оцінка валідності: Перевірка коректності застосованих методик та вплив інших факторів на результати.

3. Заключний етап:

- Написання звіту: Підготовка наукового документа або статті із

детальним описом використаних методик, отриманими результатами та висновками.

Публікація й обговорення результатів: Поділ отриманими даними із науковою спільнотою задля подальшого аналізу й використання.

4.2. Методика оцінки рівня комунікативних навичок першокласників

1. Анкетування батьків та вчителів.

Анкетування є одним із найефективніших методів збору даних, що дозволяє отримати всебічну інформацію про комунікативні навички дитини через два основних джерела: батьків і вчителів. Головною метою цього процесу є порівняння поведінки дитини в домашньому середовищі та в навчальному закладі.

Структура анкети.

Анкети можуть містити як відкриті, так і закриті запитання. Основні напрямки для анкети включають:

- Загальний опис поведінки дитини: чи проявляє дитина ініціативу у спілкуванні, а також чи здатна розпочати та підтримувати бесіду з дорослими й однолітками.

- Спостереження за комунікацією вдома: у якій мірі дитина відкривається під час розмов з родичами, чи має звичку часто ставити запитання або ділитися думками, а також як реагує на емоційні сигнали оточуючих.

- Комунікація в школі: чи проявляє дитина активність у групових завданнях, наскільки активно вона бере участь у класних обговореннях і які особливості мовленнєвого розвитку можна помітити під час навчання.

- Загальний рівень соціальної адаптації: чи комфортно почувається дитина в нових комунікативних ситуаціях, як вона вирішує конфлікти і наскільки добре розуміє соціальні норми.

Цей метод дозволяє визначити, чи має дитина схильність до замкнутого або надмірно активного спілкування, а також виявити потенційні мовленнєві бар'єри або труднощі з усвідомленням соціальних норм.

2. Спостереження за мовленнєвою активністю дітей.

Метод спостереження передбачає безпосереднє відстеження мовленнєвих і соціальних навичок дітей у природному середовищі — під час занять, ігор та інших соціальних ситуацій. Це дає змогу отримати реальне уявлення про розвиток комунікації у дитини.

Формати спостереження.

- Індивідуальні заняття: під час роботи з дитиною педагог або психолог може оцінити її слухові навички, розуміння матеріалу та формулювання відповідей. Важливо звертати увагу на граматичну коректність висловлювань, швидкість реакції та здатність чітко викладати свої думки.

- Колективні заняття: коли діти працюють групами, спостереження фіксує їхню здатність до співпраці та взаємодії, а також рівень розвитку емоційної інтелігентності (наприклад, їх реакція на емоційний стан інших дітей; чи проявляють вони співчуття; як вирішують конфлікти).[13]

- Ігри та неформальне спілкування: під час гри діти демонструють свої природні комунікативні здібності; важливо слідкувати за тим, як вони ініціюють спілкування, виражають емоції й реагують на інших учасників гри.

Ключові аспекти спостереження:

- Активність у спілкуванні: чи звертається дитина до інших осіб; прагне привернути увагу; має можливість встановлювати контакт із ровесниками.

- Комунікативна адаптивність: реакція дитини на зміни ситуації — чи може вона адаптуватися до нових умов і змінювати стиль спілкування залежно від співрозмовника.

- Емоційна виразність: прояви емоцій під час комунікації; здатність адекватно реагувати на емоційні сигнали інших людей.

3. Аналіз комунікативних ситуацій.

Аналіз комунікативних ситуацій є суттєвим методом для дослідження поведінки дитини в реальних соціальних контекстах. Цей метод передбачає оцінку того, яким чином дитина використовує свої мовленнєві навички в конкретних ситуаціях і як реагує на зовнішній вплив.

Кроки аналізу комунікативних ситуацій:

1. Вибір ситуацій для аналізу: важливо обрати різноманітні контексти для дослідження: це можуть бути навчальні (відповіді на запитання викладача) або неформальні (гра з однолітками).

2. Спостереження за стратегіями комунікації: аналіз того, як дитина формулює свої висловлювання і реагує на пропозиції та запитання співрозмовників; використання ефективних стратегій (наприклад, уточнення інформації).

3. Реакція на соціальні норми: оцінка ступеня усвідомлення й застосування соціальних норм під час спілкування (наприклад, повага до старших).

4. Емоційна грамотність: оцінка здатності контролювати власні емоції й адекватно реагувати на емоційні сигнали інших людей (здатність до співчуття). Аналіз комунікативних ситуацій не лише допомагає оцінити рівень розвитку комунікації дитини але й визначає сфери її труднощів та успіхів. Це може стати основою для подальшої корекційної роботи й удосконалення мовленнєвих і соціальних навичок.

4.3. Реалізація експериментальної програми

Експериментальна програма є ключовим етапом у процесі оцінки ефективності нових методик та підходів до навчання і розвитку дітей. Вона надає можливість не лише теоретично підтвердити результативність запропонованих інновацій, але й практично перевірити їхню дієвість в реальних умовах. Основні етапи реалізації експериментальної програми включають формувальний етап, що охоплює впровадження методик, використання ігор, вправ та тренінгів, а також детальний аналіз сприйняття навчального процесу дітьми.

Формувальний етап (впровадження методик).

Формувальний етап є критично важливим для експериментальної програми, оскільки він визначає конкретні дії, які необхідно виконати для оцінки впливу нових методик на навчальній діяльності. На цьому етапі важливо не лише реалізувати методики, але й адаптувати їх до специфіки конкретного навчального закладу та особливостей учнівського складу.

Аналіз початкових даних. Перед впровадженням нових підходів важливо провести оцінку поточного стану освіти, зокрема рівня розвитку дітей, існуючих методичних стратегій і потреб учнів. Це дозволяє виявити найбільш перспективні напрямки для внесення змін.

Адаптація програм. Враховуючи унікальні особливості кожної групи дітей, адаптація методик є надзвичайно важливою. Це може включати корекцію темпу навчання, підбір відповідних ігор та вправ, а також врахування аспектів взаємодії з дітьми.

Постійне спостереження та корекція. Необхідно не лише впроваджувати нові методики, а й уважно стежити за їхньою ефективністю в практиці. У разі необхідності слід коригувати завдання, темпи навчання або види діяльності для оптимізації процесу [15].

Використання ігор, вправ та тренінгів.

Ігри, вправи та тренінги становлять основні інструменти розвитку дітей на ранніх стадіях навчання. Вони сприяють засвоєнню знань і одночасно розвивають соціальні, емоційні та когнітивні навички.

Ігри. Навчальні ігри є дуже ефективними засобами оскільки вони дозволяють дітям освоювати матеріал через активну участь у процесі. Ігри можуть бути орієнтовані на різноманітні аспекти навчання: розвиток мовлення, логічного мислення, уваги та пам'яті. Важливо забезпечити інтерактивність таких ігор для стимулювання командної роботи та креативності.

Вправи. Спеціалізовані вправи допомагають розвивати конкретні навички: концентрацію уваги, пам’ять, моторику й емоційну стійкість. Вони

спрямовані як на поліпшення фізичного здоров’я дітей так і на розвиток їхніх когнітивних здібностей. Тренінги. Заняття-тренінги зазвичай фокусуються на розвиткуь певних компетенцій у дітей—комунікативних навичок, самоорганізації й емоційного інтелекту—через рольові ігри чи дискусії.

Використання цих інструментів не тільки розвиває інтелектуальні здібності дітей але також сприяє їхньому соціальному й емоційному зростанню.

Аналіз сприйняття навчального процесу дітьми [11].

Ключовим аспектом експериментальної програми є аналіз того, як діти сприймають освітній процес і реагують на нововведення в методах викладання та інструментах підтримки. Це дозволяє оцінити ефективність програми й виявити можливі труднощі при адаптації учнів до змін.

Методи збору даних.

Для збору інформації про сприйняття навчального процесу використовуються різноманітні підходи: анкетування, спостереження за уроками, інтерв’ю з учнями а також опитування батьків і педагогічного персоналу. Ця інформація створює комплексну картину про ефективність програм.

Оцінка рівня залучення.

Важливо моніторити рівень активності дітей під час занять—їхню зацікавленість у навчанні може свідчити про необхідність зміни методології чи підходів до викладання якщо цікавість відсутня.

Психоемоційний стан.

Аналіз впливу нових методик на емоційний стан дітей також має значення; стрес чи тривога можуть свідчити про неправильний підхід або перевантаженість учнівських груп.

Потреби та очікування дітей.

Дослідження потреб учнів дає змогу визначити найбільш суттєві аспекти освітнього процесу для них; це дозволяє налаштувати його таким чином щоб максимально відповідати вимогам учнівства.

ВИСНОВОК

У процесі проведеного дослідження було розглянуто і проаналізовано різноманітні методичні підходи до організації навчального процесу в початковій школі, які передбачають активне залучення учнів до навчання та формування у них стійкої пізнавальної мотивації. Звернення до науково-педагогічної літератури та обговорення практичних прикладів із реального досвіду вчителів дозволили виокремити кілька ключових чинників, що впливають на результативність навчання молодших школярів.

По-перше, індивідуальний підхід набуває особливої актуальності у формуванні навчальних навичок і пізнавального інтересу. Кожна дитина має свої унікальні особливості: темп засвоєння інформації, рівень початкової готовності, специфіку сприймання та когнітивні стилі. Застосування диференційованих завдань та адаптація методів навчання відповідно до потреб кожного учня сприяють підвищенню їхньої внутрішньої мотивації та створюють умови для успішного набуття знань.

По-друге, практика підтверджує високу результативність активних і інтерактивних методів: проєктної діяльності, групової роботи, різноманітних ігрових технологій тощо. Використання таких методів робить навчання привабливішим, спонукає дітей до співробітництва, сприяє розвитку самостійності та критичного мислення. В умовах інтерактивних занять учні частіше беруть на себе ініціативу, пропонують власні рішення та ідеї, що сприяє кращому розумінню й запам’ятовуванню навчального матеріалу.

По-третє, систематична оцінка та зворотний зв’язок з боку вчителя відіграють важливу роль у формуванні позитивної динаміки навчальних досягнень. Регулярна рефлексія навчального процесу, аналіз досягнень і невдач, обговорення результатів із учнями та батьками допомагають учасникам освітнього процесу чітко бачити свою роль, формувати відповідальність і вчасно виявляти проблемні моменти. Зворотний зв’язок також стимулює дітей до подальших зусиль і самовдосконалення.

По-четверте, залучення батьків до навчальної діяльності дітей виявляється одним із найпотужніших факторів успіху. Коли батьки демонструють інтерес до шкільних справ, спільно з дитиною беруть участь у проєктах, обговорюють прочитані книги чи події дня, у дітей посилюється відчуття підтримки й цінності освіти. Це зміцнює емоційний зв’язок із родиною та формує усвідомлений підхід до навчання загалом.

Таким чином, результати дослідження підтвердили необхідність постійного пошуку і впровадження сучасних методів, спрямованих на гармонійний розвиток особистості дитини, стимулювання пізнавального інтересу й формування ключових компетентностей, які знадобляться учневі в подальшому житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко І. О. Дослідження розвитку креативності у дітей початкової школи. Київ: Наукова думка. 2017.

2. Сидоренко В. М. Сучасні підходи до організації навчання у початковій школі. *Педагогічні дослідження*. Випуск 5 (2), 2019. С. 50-58.

3. Коваленко Н. І. Психологія і педагогіка початкової освіти. Львів: Світ освіт, 2019.

4. Козак Н. А. Інноваційні технології у початковій освіті. *Освітній процес: теорія і практика.* Випуск 6(3), 2021. С.72-79.

5. Мельник Ю. В. Психолого-педагогічні основи розвитку критичного мислення у школярів. Львів: Львівський національний університет. 2015.

6. Семенова О. В. Методика навчання у початковій школі. Харків: Видавництво "Освітній світ". 2020.

7. Бондаренко А. О. Аналіз педагогічних методик для розвитку емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку. Черкаси: Черкаський університет. 2020.

8. Сидоренко І. П. Інновації в освіті: підходи та практики. Одеса: Одеський національний університет. 2017.

9. Шевченко О. С. Проблеми інтеграції цифрових технологій у початкову школу. *Наукові записки*. Випуск 14(1), 2018. С. 34-42.

10. Мельник І. В. Моделі педагогічної діяльності в умовах інтегрованого навчання. Київ: Вища школа. 2015.

11. Петренко М. В. Психолого-педагогічні засади розвитку критичного мислення у дітей початкової школи. *Психологія розвитку*. Випуск 12(4). 2020. С. 89-97.

12. Тарасенко Р. П. Педагогічні технології навчання в умовах цифрової трансформації освіти. Київ: Академія педагогічних наук України, 2018.

13. Коваленко Н. І. Психологія і педагогіка початкової освіти. Львів: Світ освіти, 2019.

14. Литвинова Т. І.Методичні аспекти навчання молодших школярів іноземним мовам. *Журнал методики та педагогіки*. Випуск 9(2), 2017. С. 23-31.

15.Дорошенко І. Ю. Інклюзивна освіта в початковій школі: досвід і перспективи. Київ: "Педагогічна думка", 2019.

16. Верховна Рада України. Закон України "Про освіту". Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua

17. Єдиний державний вебпортал відкритих даних. Державні стандарти та нормативи в освіті. URL: https://data.gov.ua.

18. Кабінет Міністрів України. Постанова № 851 про підвищення якості освіти в Україні. Офіційний вебсайт Кабінету Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua

19. Психолого-педагогічні дослідження у сфері освіти. *Літературний портал.* URL: https://litportal.com

20. Мельник І. В. Моделі педагогічної діяльності в умовах інтегрованого навчання. Київ: Вища школа, 2015.

21. Міністерство освіти і науки України. Типові навчальні плани для початкової школи. Київ: МОН України. 2016. URL: https://mon.gov.ua

22. Міністерство освіти і науки України. Державний стандарт початкової освіти. Київ: МОН України. 2018. URL: https://mon.gov.ua

23. Міністерство освіти і науки України. Національна програма розвитку освіти в Україні до 2025 року. Київ: МОН України. 2020. URL: https://mon.gov.ua

24. МОН України. Вебінари та ресурси для педагогів. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. 2018. URL: https://mon.gov.ua

25. Освітній портал "Освіта". Методики та підходи до розвитку критичного мислення у школярів. 2020. URL: https://osvita.ua1.

26. Петрова І. М. Теорія і практика початкової освіти. Київ: Видавництво "Освітянин", 2018.

27. Петрова І. М. Теорія і практика початкової освіти. Київ: Видавництво "Освітянин", 2018.

28. Семенова О. В. Методика навчання у початковій школі. Харків: Видавництво "Освітній світ", 2020.

29. Сидоренко І. П. Інновації в освіті: підходи та практики. Одеса: Одеський національний університет, 2017.

30. Центр інноваційної освіти. Інтеграція цифрових технологій у процес початкової освіти. 2021. URL: https://innova.edu.ua

ДОДАТКИ

Додаток А

Бланк опитування тривожності за Спілбергером-Ханіном

Група суджень для оцінки рівня ситуативної тривожності					
	Ситуація	Ні, це не так	Напевно ,так	вірно	Дійсно вірно
1	Я спокійний	1	2	3	4
2	Мені нічого не загрожує	1	2	3	4
3	Я почуваю себе напружено	1	2	3	4
4	Я відчуваю жаль	1	2	3	4
5	Я почуваю себе вільно	1	2	3	4
6	Я розчарований	1	2	3	4
7	Мене хвилюють можливі невдачі	1	2	3	4
8	Я відчуваю себе відпочилим	1	2	3	4
9	Я стурбований	1	2	3	4
10	Я маю відчуття внутрішнього задоволення	1	2	3	4
11	Я впевнений у собі	1	2	3	4
12	Я нервую	1	2	3	4
13	Я не знаходжу собі місця	1	2	3	4
14	Я напружений	1	2	3	4
15	Я не відчуваю скованості	1	2	3	4

16	Я задоволений	1	2	3	4
17	Я заклопотаний	1	2	3	4
18	Я надто збуджений і мені не по собі	1	2	3	4
19	Мені радісно	1	2	3	4
20	Мені приємно	1	2	3	4
Група суджень для оцінки рівня особистісної тривожності					
21	Ви відчуваєте задоволення	1	2	3	4
22	Ви швидко втомлюєтеся	1	2	3	4
23	Ви легко можете заплакати	1	2	3	4
24	Ви хотіли бути настільки ж щасливим людиною, як та інші	1	2	3	4
25	Буває, що програєте тому, що недостатньо швидко приймаєте рішення	1	2	3	4
26	Ви почуваєтеся бадьорим людиною	1	2	3	4
27	Ви спокійні, хладнокровни і зібрані	1	2	3	4
28	Чекання труднощів дуже турбує вас	1	2	3	4
29	Ви занадто переживаєте через дрібниці	1	2	3	4
30	Ви буваєте цілком щасливі	1	2	3	4

31	Ви приймаєте обходиться без близько до серця	1	2	3	4
32	Вам бракує впевненості у собі	1	2	3	4
33	Ви почуваєтеся безпечно	1	2	3	4
34	Ви намагаєтеся уникати критичних ситуацій і труднощів	1	2	3	4
35	Вам буває хандра, туга	1	2	3	4
36	Ви буваєте задоволені	1	2	3	4
37	Всякі дрібниці відволікають вас	1	2	3	4
38	Ви так переживаєте розчарування, що потім він довго не можете про неї забути	1	2	3	4
39	Ви урівноважений людина	1	2	3	4
40	Вас охоплює сильне занепокоєння, як ви думки про свої добрі справи і турботах	1	2	3	4